

Mophato **3**

Bukakgolo ya dikgang tse dikhutshwane

SETSWANA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Buka

3

Ka moo o ka dirisang Bukakgolo:

Dikgang tse di mo bukeng e:

1 Bukatsatsi ya sephiri ya ga Mandu

2 Bukatsatsi ya Ngwana Matshwenyego

7

Go ipaakanyetsa sebaka sa go buisa Bukakgolo

- Neefatsa gore ba botlhe ba kcona go bona buka. Fa phaposiborutelo ya gago e le kgolo thata, botoka o dire le setlhophya se sennyane.
- Go tlaa nna mosola gore o dire setene sa buka gore o se ka wa tshwara buka ka letsogo fa o buisa. (Bona ditaelo tsa go dira setene sa buka kwa morago ga buka.)
- Dirisa rulara kgotsa sesupi go supa le go sala mafoko morago fa o buisa.
- Fa o batla go totobatsa mafoko, o ka nna wa kgomaretsa dintlhanyana go dikologa lefoko gore le tswele kwa ntle kgotsa o ka nna wa dira 'lethhabaphefо la methhlo'. Dirisa pampitshana e e khutlonnetsepa le khutlonnetsepa e nnyanenyana e e segilweng ka bogare mme o beye khutlonnetsepa mo godimo ga sekwalwa (temana) gore go bonale lefoko le le lengwe fela.

Sebaka sa ntlha sa puiso e e amoganwang

Sebaka sa ntlha sa puiso e e amoganwang se tsepamisa mathho mo go natefeleweng le go 'leba' sekwala la ntlha, mmogo le bana o araba sekwalwa.

- Phetla kgang e ba tlaa e buisang. Bua ka ga ditshwantsho.
- Kopa barutwana go bolelapele kgang ba ikaegile ka setlhogo le ditshwantsho.
- Itsise bana mafoko a mašwa le a a thata pele barutwana ba buisa kgang.
- Dira dikarata tsa mafoko go itsise tlotlofoko e ntshwa.
- Buisa kgang, o dirisa ditshupetso e bile o farologanya lenseswe, lebelo le segalo sa lenseswe la gago. Dirisa ditshupetso tsa matsogo le sefatlhego.
- Sala morago dithhaka fa o ntse o buisa ka go supa mafoko ka thobane kgotsa rulara gore bana ba bone se o se buisang gore ba nyalyane modumo le dithhaka mo tsebeng. Se se tlaa ba thusa go bona tsamaiso ya puiso go tswa kwa molemeng go ya kwa mojeng le go tloga kwa godimo go ya kwa tlase.
- Dirisa se jaaka tshono ya go itsise 'puo ya buka' jaaka: mafoko, polelo, tsebe, mokwadi, setlhogo, jalojalo.
- Letla barutwana go nna le seabe mo kgannyeng ka go kopanya polelwana e e ipoeletsang (sk. "taboga, taboga, taboga ka bonako jo o bo kgonang, ga o kitla o ntshwara - ke monna wa sengwe sa gemere!").
- Kgang e e tshwanang e tshwanetse go buisiwa gabedi go fitlha gararo go naya barutwana tshono ya go opela dipolelwana tsa puo, go diragatsa ditirwana tsa metshameko kgotsa go tlotla dikarolo tsa kgang gape ka mafoko a bona.

Sebaka sa bobedi sa puiso e e amoganwang

- Mo sebakeng sa bobedi temana e e tshwanang e a dirisiwa mme leithlo le tsepamisiwa mo go nneng le seabe mo puisong le morutabana o dirisa metlotlo e e diragalang go godisa tlotlofoko ya go tlhaloganya, dikgono tsa go bona bokao le dipopego tsa sekwalwa (thutapuo, matshwaopiso, jalojalo).
- Go tswa mo go wena, morutabana, go tsepamisa mathho a barutwana mo go ithuteng go go lebeletseng tse di latelang: mareo a mokwalo, diponagalo tsa sekwalwa, medumopuo, dipaterone tsa puo, mekgwa ya temogo ya mafoko le go tlhaloganya mo maemong a a farologaneng (dipotso tse di tlhamaletseng, tsa thulaganyosešwa, phopholetso, tshekatsheko le tsa go itumelela setlhangwa).

Sebaka sa boraro sa puiso e e amoganwang

- Mo sebakeng sa boraro sa puiso e e amoganwang, bana ba tshwanetse go buisa sekwalwa ka bobona mme ba arabele ditirwana tse di ikaegileng ka sekwalwa tsa molomo, tiragatso le tse di kwadiwang.
- Fa go kgonega, sekwalwa sa Puiso e e Amoganwang se tshwanetse go sedimosa. Kwalo e e Amoganwang moo morutabana a bontshang ka moo sekwalwa se kwadiwang ka teng mme barutwana ba tshwaragana le go tlhamfa morutabana a nna mokaedi le mokwadi wa dintlhakgolo. Tsamaiso e ya tshedimosetso e thusa go baakanyetsa barutwana ditiro te ba di kwalang.

Bukatsatsi ya sephiri ya ga Mandu

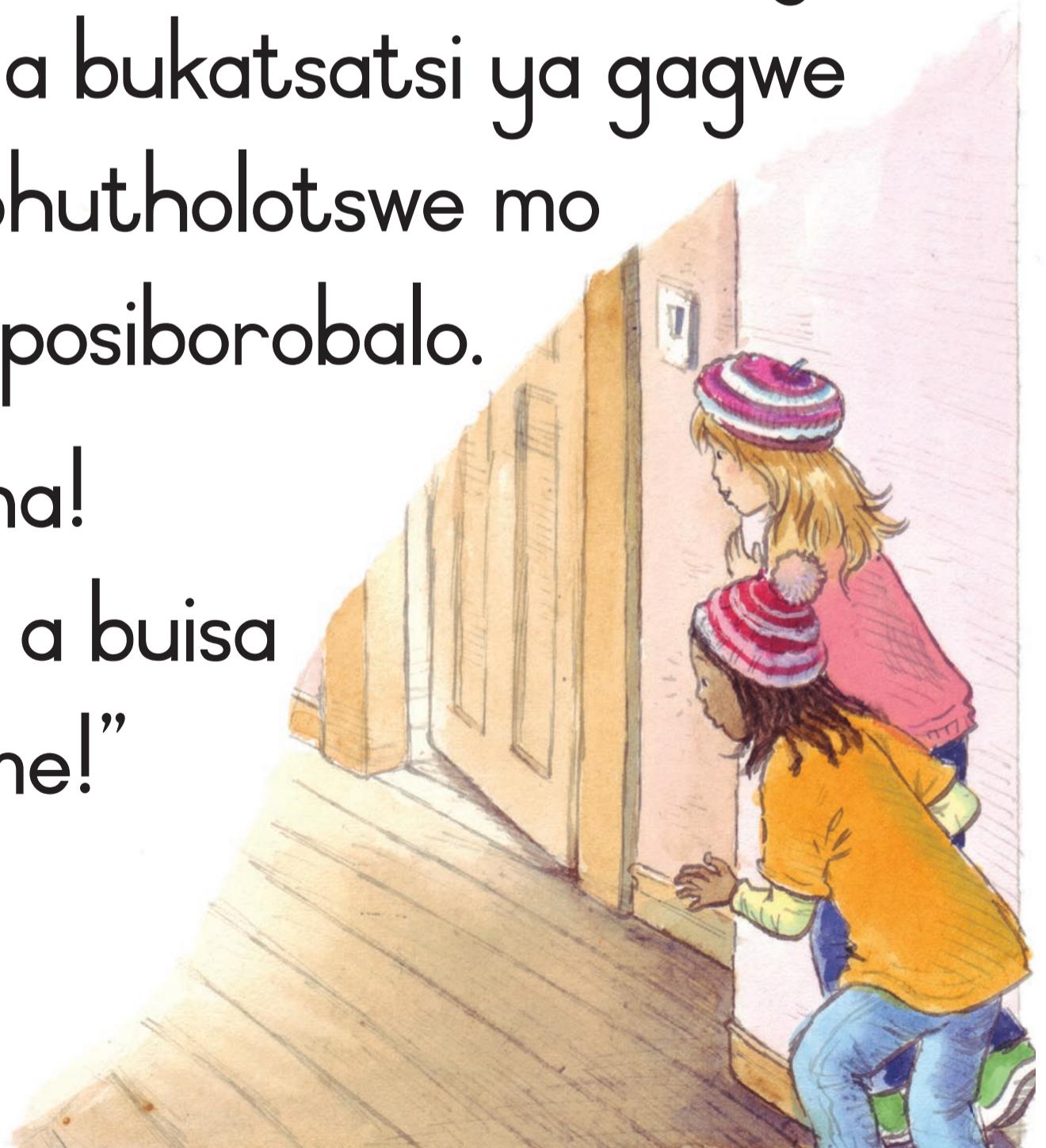

Mandu o ne a rata go kwala letsatsi lengwe le lengwe. Letsatsi lengwe le lengwe, o ne a kwala se a se dirileng mo letsatsing. Gape o ne a kwala diphiri tse a neng a sa batle ope go di bona.

O ne a itse go fitlha bukatsatsi ya gagwe.
O ne a lebelela mo phaposiborobalong ya
gagwe mme a ipotsa gore o tshwanetse go
e fitlha kwa kae, kwa go se kitlang go nna
motho yo o e bonang. Kwa bofelong o ne a
swetsa go e fitlha ka fa tlase ga bolao.

Maitseboa mangwe, fa Mandu le tsala
ya gagwe Anna ba boa kwa sekolong,
Mandu a fitlhela bukatsatsi ya gagwe
e tlogetswe e phutholotswe mo
bodilong jwa paposiborobalo.

"Ijoo, bona Anna!
Mongwe o ntse a buisa
bukatsatsi ya me!"
a goeletsa.

"O se ka wa tshwenyega," Anna a mo gakolola. "Wena batla lefelo le le botoka la go e boloka mo nakong e e tleng."

Ba tlhatlhoba bukatsatsi. "Bona metlhala e e maswe ya menwana," ga bua Anna. "Se ke tshedimosetso e e siameng."

"Ke a go tshepisa, ke nnake wa mosimane, Thabo," ga bua Mandu.

"Thabo o aga a le menwana e maswe."

Mme morago a gakologelwa gore nnakaagwe o na le dingwaga di le tlhano fela mme ga a ise a kgone go buisa.

Morago a fitlhela moritshana o mohunou fa gare ga ditsebe tsa bukatsatsi. "Se ke tshedimosetso e e botlhokwa," a

bua. "Mongwe yo o moriri o mohunou o tshwanetse a bo a buisitse bukatsatsi ya me. Mongwe le mongwe mo losikeng lwa gaetsho o na le moriri o o montsho. Kajalo, tota e ka nna mang?"

"Ke mang yo ke mo itseng yo o nang le moriri o mohunou?" a botsa a lebelela ka pelaelo kwa moriring wa ga Anna o mohunou.

Basetsana ba babedi ba swetsa go thaya serai. Mandu a busetsa bukatsatsi ya gagwe ka fa tlase ga bolao. O nonanona bopi jwa folouru fa fatshe fa thoko ga bolao.

Fa mongwe a ka atamela bukatsatsi, o tlaa fitlhela motlhala wa dinao

mo bodilong. Basesana ba tswa mo
phaposing, ba iphitlha mo sekhutlwane
mme ba ema!

Ka tshoganyetso, ba utlwa medumo ya go kgwaritsakgwaritsa e tla go tswa kwa phaposiborobalang.

Ba tabogela gape mo phaposing ya ga Mandu. Ba bone eng? Bodilo bo ne bo tletse ka metlhala ya maroo. Mme ga bo gole yo o molato! Zola, ntšwa ya ga Mandu, e e nang le moriri o moleele o mosweu, e ne e tshameka ka bukatsatsi! Basetsana ba ne ba sa dumele matlho a bona.

Kajalo, e ne e le ena mmuisi wa bukatsatsi! “Nako e e tlang,” ga bua Anna a tsamisa menwana momoring wagagwe omohunou, “otlaatshwanelago batlale felole le botoka la go fitlha bukatsatsi.

E ranotswe go tswa mo ditlhahobong tsa ANA tsa 2012.

2

Bukatsatsi ya Ngwana Matshwenyego

Pele ke simolola ...

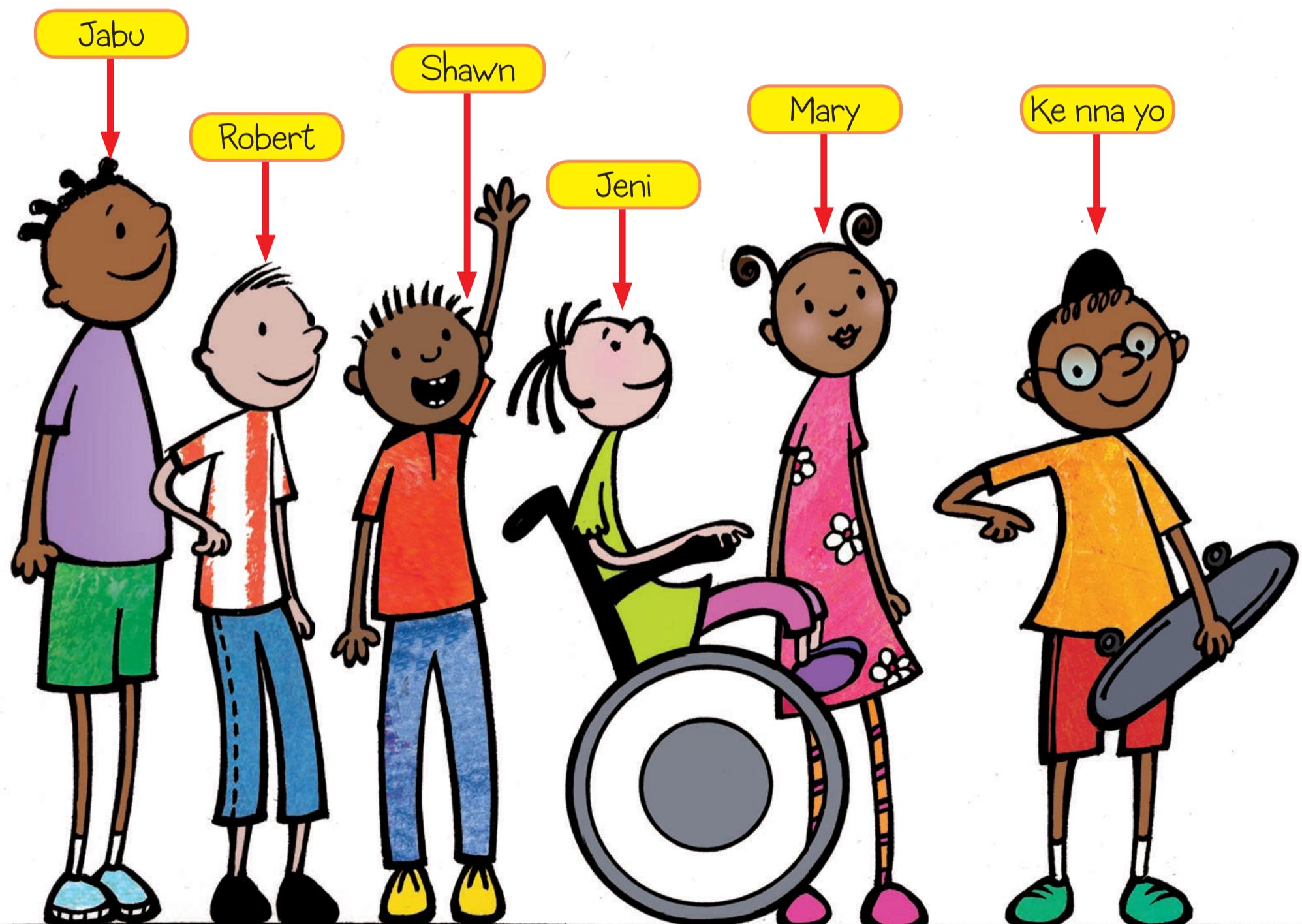
Leina la me ke John Phaladi, mme ditsala tsa me di mpitsa Ngwana Matshwenyego. Fela jaaka "Ngwana Wimpy", le nna ke tshola bukatsatsi. Tota ke rata go kwala mo bukatsatsing ya me mme ke leka go kwala setlankananyana letsatsi lengwe le lengwe. Se se nthusa go akanya gore ke mang, le gore ke dira eng letsatsi lengwe le lengwe le gore ke rarabolola mathata a mangwe a ke nang le ona jang.

Ke mang? Ke mosimane yo o botsalano wa dingwaga di le 9. Ke nna mo lekeisaneng le rre le mme. Ke na le ausi yo mogolwane, Pam, yo o dingwaga di 12, yo o bodipa thata, le nnake yo o dingwaga di tharo yo o tshwenyang thata.

Ke ntse jang? Ke mokhutshwanyane go gaisa ditsala tsa me tsotlhe mme ke rwala digalase. Nakonngwe se e nna bothata gonne bana ba akanya gore ke a gafa mme ba ntshwenye, mme fa ba tla go nkitse gentle, go le gantsi ba a nthata.

Nakonngwe ba a ntshega gobo ba akanya gore ke a tshegisa. Fa o buisa bukatsatsi ya me o tlaa bona seo ke se kayang.

Le fa ke nna mo lekeisaneng, ke tsena sekolo kwa toropong. Ke na le ditsala tse dintsi mme ba na le dibopego, bogolo le mebala yotlhe. Re itumela rotlhe. Ditsala tsa me tsa botlhokwa ke Jabu, Robert, Jeni le Shawn mme fa ke lebeletse, ke rata Mary thatathata.

Kgwedi: Diphalane Mosupologo

Gompieno re ne re boela kwa sekolong morago ga malatsi a boikhutso a a ditirotiro. (Ke ne ka jela malatsi a boikhutso kwa ntle, ka palama pitse, ka wa mo pitseng, ke ne ke sa akanye ka ga sekolo.)

Go ne go le monate go boela kwa sekolong le Jabu, Robert le Shawn.

Mathata a me a simologile morago ga sekolo. Re ne re ikatisetsa kgwele ya dinao. Rre Jones, mokatisi wa rona o ne a mpolelela gore ke lebelele dipale mme ke rage kgwele.

Ke ne ka bona Mary a ntebeletse go tswa kwa molathokong. Ga ke itse gore ke tletswe ke eng. Ke ne ka dira thago ya mokanangwana mme morago ka leka go mo kgatlhisa ka go tsamaya ka diatla tsa me. Mme ka raga ka maatla. Kgwele ya fofa jaaka kolo mme ka wa botlhoko ka mokwatla.

Kgwele ya fofela kwa godimo
mme morago ya tla go wela
mo sefatlhedong sa me, mme
ka tsurutla madi mo nkong!
Ke ne ka ikutlwa ke le sematla
sa bofelo, mme ke tlhabiwa
ke ditlhong.

Labotlhano

Gompieno e ne e le letsatsi le lengwe fela la dikotsi. Mme o aga a re bolelela gore re se ka ra thuma mo nokeng. Mme gompieno go ne go le mogote thata, ka jalo nna le Robert ra swetsa go thuma mo nokeng. Re ne ra apola mme ra tlogela diaparo tsa rona mo matlapeng. Re ne ra phas^oametsa metsi le go thuma mo nokeng. Nako e ne e tsamaela ka bonako fa re ne re tshameka, mme go le boitumelo jo bo seng kana ka sepe.

Moragonyana, fa letsatsi le phirima re ne ra tswa mo metsing mme ra batlana le diaparo tsa rona. Re ne re sa di bone. ra batla gotlhe mme morago ra bona dipodi di ja diaparo tsa rona. Ke ne ka bona podi e tshaba ka borokgwe jwa me jo bokhutshwane. Re ne ra ikhuparela thata mme ra tabogela kwa gae. Mme o ne a galefile thata! Ga ke a letlelelwa go tswa go ya go tshameka sebaka sa beke. Ke ikutlwa ke tshwenyegile thata gonne dipodi di jele diaparo tsa me.

Mosupologo

Bosigo jwa gompieno ke ikutlwa ke tshwenyegile gape. E ne e le konsarata ya sekolo sa rona. Ke ne ke tshwanetse go tshameka karolo ya phiri mo kgannyeng ya "Dipodi tse dinnye tse supá". Fa ke goroda mo serialeng ka tshoganyetso ka fifalelw. Le fa ke ne ke ntse ke ikatisetsa mela ya me dibeke tse tharo tse di fetileng, ke ne ke sa kgone go gakologelwa le fa e le lefoko le le lengwe. Ke ne ka nna le letshogo la serala mme maoto a me a gatsela.

Ke ne ka leka go re, "Bana mpuleleleng, ke mmaalona. Ke le tsholetse sengwe sa go ja." Mme lentswe la me la tshaba, ka kokoretsa, "B-b-ana ... Ke ... le ... sa go ja!" Morutabana o ne a ntse a nthotloetsa mme mafoko a palelwa ke go tswa mo molomong wa me. Ke ne ka bona balelapa la gaetsho mo babogeding. Ka tshoganyetso ka thula ntlo ya dipodi. Wena, ga o itsel! A toro e e tshosang!

Laboraro

Gompieno re kwadile ditlhatlhobo tsa Seesimane. E ne e le tlhatlhobo ya ANA e makgabunyana otlhe a Aforikaborwa a e kwalang. Fa ke ne ke ntse ke bereka molomo wa me wa simolola go oma. Ke ne ke tshogile. Ka iketlo ka ntsha bottlolo ya me ya matute ka tsholofelo ya gore morutabana wa me ga a kitla a mpona. Mme a mpona! Fa a ntebelela, ka thula lebotlolo gore le bo le we mme matute a tshologa gotlhe mo bukeng ya me ya ditlhatlhobo a bo a kgabaganyetsa kwa bukeng ya ga Robert.

Ke ne ka romelwa kwa ofising ya mogokgo mme a leletsa mme. Ke ya go tsena mo mathateng gape! Ee, gona ga ke a itumela! Totatota ke ikutlwa ke tshwenyegile gape!

Kgwedi: Ngwanaitseele Laboraro

Gompieno ke ne ka ya go palama borototeti kana sekeitiboto le Shawn le Robert. Re ne ra ya kwa phakeng ya diborototeti. Shawn le Robert ba ne ba fofela kwa godimo ga mebotwana le dirempe. Ke ne ka iteka, mme ka wela fa fatshe ka sefatlhego. Fa ke ntse ke itlhotlhora lerole ka bona Pam, kgaitjadike wa dingwaga di le 12. O ne a nthaae mme o a mpatla.

Pam o ne a tsaya lekarapa la me mme mo metsotswaneng e le mmalwa, o ne a tetela kwa godimo mo letlhakoreng la seripa sa tšhupu mme a dira semenogane sa dikerii di le 360.

Latshipi / Sontaga

Gompieno re ne ra tshwanelo go ya go ja dijotshegare kwa go nkoko. Ke ne ke itumeletse go bona bontsalake gape mme ke ne ka kopana gape le bommangwane ba ba "setlhophanyana".

Mme morago Mmangwane Jane o ne a mpha jeresi e a nthoketseng yona. Ke a itse gore o e rokile ka lorato mme o ne a ithaare ke sa ntse ke na le dingwaga di le tlhano.

"Ijoo, ke a leboga mmangwane, ga ke bolo go batla jeresi e e serolwana," ka bua ka boingotlo.

Nakonngwe bagolo ga ba tlhaloganye.

Kgwedi: Ngwanaitseele Labotlhano

Maabane bosigo ke ne ka ya go robala kwa gaabo Robert. Fa ke ntse ke robetse Robert a ntsosa donne o ne a utlwa modumo mo rakeng ya gagwe. O ne a akanya gore ke selalome. Re ne re tshogile thata mme kwa bokhutlong ra tshuba totšhe go sedifatsa raka. Re ne ra bona matlho a mabedi a a serolwana. Ka tshoganyetso sengwe sa tlola go tswa mo rakeng. Re ne ra goa re akanya gore ke selalome. E ne e le eng? E ne e le katse ya ga Robert, mme morago ga moo ka palelwa ke go robala.

Gompieno ke robetse mo phaposiborutelong. Morutabana wa me o rile o ya go leletsa mme fa e le gore ke a lwala. Ke ne ka bolelela morutabana gore ga ke a robala bosigo jo bo fetileng. Mme o ne a leletsa mme. Nakonngwe bagolo ga ba tlhaloganye.

Labobedi

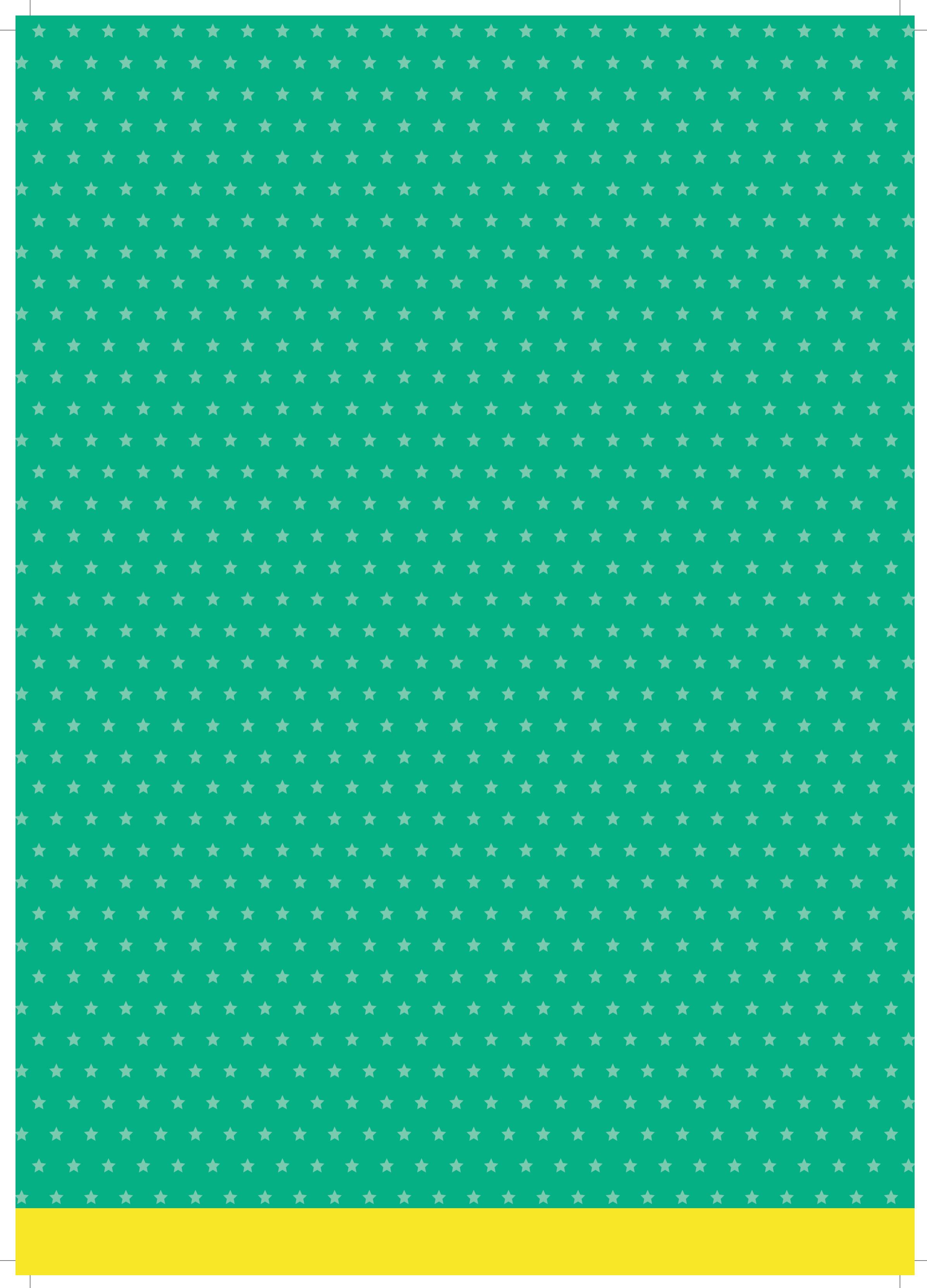
Gompieno e ne e le letsatsi la botsalo la morutabana wa me. Mme o mphile ngatana ya dirosa tse dikhibidu go di naya morutabana wa me. "Nka se kgone go rwala dirosa mo beseng," ka akanya. "Majita a tlaa akanya eng ka nna?" ka nna le kakanyo! Ke ne ka baya dirosa mo kgetsaneng ya me gore go se nne ope yo a di bonang.

"Dumela Mme Smith, masedo a letsatsi la botsalo."

Ke ne ka ntsha ditšhese mo
kgetsaneng ya me mme
di ne di papetlegile e
bile kobegile.

Morago rotlhe re ne
ra opelela morutabana
wa rona 'O gole, gole,
o lekane le tlou'.

O amogetswe mo Motseletseng wa Dibukakgolo. Bukakgolo e e bopa karolo ya Motselsetsele e megolwane ya Rainbow e e akaretsang dibukatiro, ngatana ya dikgang, dipadiso tsa mephato le diphousetara. Re solo fela gore o tlaa fitlhela mefuta e e farologaneng ya dikgang e e tsenyeleditweng mo Dibukakgolong tse robedi tsa mophato o, di le mosola mo go ruteng ga gago le gore barutwana ba gago ba tlaa itumelela maitemogelo a puiso e e amoganwang.

Kemo ya Pholisi ya Kharikhulamo ya Tlhatlhobo (CAPS) ya Maemotheo e gatelela Puiso e e Amoganwang jaaka nngwe ya dikarolwana tsa botlhokwa tsa mekgwa ya puiso. Puiso e e Amoganwang gantsi e diragala magareng ga malatsi a mabedi le a mane a beke mo ngwana mongwe le mongwe a bonang tshono ya go buisa temana e e tshwanang. Dibukatiro le dipadiso tsa mephato di lebane maikaelelo a.

Le gale, fa o ruta puiso e e amoganwang ka Bukakgolo ya mokwalo o mogolo o dirisa mokgwa o o matsetseleko wa ga ruta puiso e e amoganwang gonne bana ba kgona go bona mafoko le ditshwantsho, gentle, le go go sala morago fa o buisa ka mokgwa o bana ba tlotelewang dinaane ka ona. Go botlhokwa gore bana ba dule ba dikaganyeditse Bukakgolo, gore bana bottle ba kgone go bona le go buisa temana. Mokwalo o mogolo wa dibukakgolo o go kgontsha go buisetsa bana ba le mimalwa kwa godimo ka nako e le nngwe o repile e bile o sa tshose barutwana.

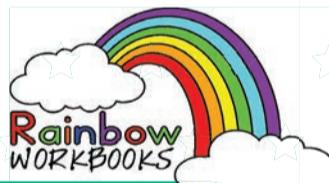
Dibukakgolo mo metselseteng e di tlaa itsise barutwana ba gago ka ga mefuta ya dikgang, maboko, dipina le metshameko gammogo le dikwalo tsa tshedimosetso le tsa dikerafo.

Ke tiro ya gago, go dira gore dikgang di tshele le go natefela bana le go dira gore barutwana ba itumele ba bo ba je monate. Fa o dirisa Dibukakgolo o kgona go motlela maitemogelo a puiso ka mokgwa o o nateflang wena le barutwana ba gago. Re solo fela gore buka e e tlaa go thusa go dira se.

Dikakanyo tse dingwe tsa go dirisa Bukakgolo

- Dirisa tsebe ya polasetiki mme o e beye mo godimo ga Bukakgolo. Go ka nna mosola gore bana le morutabana ba kwale mo polasetiking.
- Kwala mo polasetiking ka kheraeyone ya metsi e e phimolegang.
- Dirisa tlelipi e kgolo go tshwaraganya polasetiki le bukagolo.

ISBN 978-1-4315-3079-3

ISBN 978-1-4315-3079-3

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

Itirele setene sa gago sa Bukakgolo

O tlaa tlhoka:

1. Khateboto ya bophara jo bo tshwanang le Bukakgolo e e bulegileng (594 mm) ka bolele jo bo gararo (1360 mm).
2. Masekintheipi
3. Ditlelipi tse pedi kgotsa dipekeso go tshwaraganya khateboto.

Dirisa masekintheipi go tshwaraganya manathwana a khateboto.

Mena khateboto go dira Foreimi mme o tlanye marago le lepele go nna mmogo jaaka go bontshiwa mo setshwantshong se se fa tlase.

